

OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO

SLOVENSKO, AVSTRIJSKO, AVSTRIJSKO-SLOVENSKO

Andreas Brandtner, Werner Michler (ur.): *Zur Geschichte der österreichisch-slowenischen Literaturbeziehungen*. Dunaj: Turia und Kant, 1998, 415 str.

Obsežen zbornik 22 razprav je izšel ob razstavi *Prelomi in mostovi*, ki je potekala med 27. oktobrom in 20. novembrom 1998 v prostorih Narodne in univerzitetne knjižnice v organizaciji Inštituta Adalberta Stifterja in v sodelovanju z Oddelkom za kulturo Avstrijskega veleposlaništva v Ljubljani.

Na začetku je potrebno omeniti, da je zbornik posledica večletnega projekta, saj je v organizaciji omenjenega inštituta podobna razstava potekala že novembra 1996 v Linzu. A brez obsežnejših spremljevalnih zbornikov, če izvzamemo *Brechnungen – Brücken, Beispiele österreichisch-slowenischer Literaturbeziehungen: Edward Samhaber / France Prešeren / Drago Jančar*, ki je nekakšna mešanica kataloga in zbornika člankov na naslovno temo. Osnovna ideja o avstrijsko-slovenskem (čeprav seveda tudi obratno) kulturnem sodelovanju – v Linzu na treh primerih – je bila predstavljena tudi na ljubljanski razstavi dve leti kasneje, a s številnimi spremembami: deli razstav, ki so se osredotočili na položaj Edwarda Samhaberja (v tem kontekstu je pomemben zlasti kot avtor monografije *Preširenklänge*, 1880) v (gornje)avstrijski književnosti, so bili skrčeni, medtem ko so bili nekateri deli na novo postavljeni (kulturni stiki na Kranjskem, Ivan Cankar, slovenska koroška zamejska književnost 20. stoletja itd.). Ker je imela razstava v Nuku tudi širši (mednarodni) pomen, si je seveda zaslužila tako spremljajoči dvojezični katalog *Prelomi – mostovi: primeri avstrijsko-slovenskih literarnih odnosov* kot naslovni zbornik, ki pa je predmet našega zanimanja.

Slednji se kaže kot izraziti novum, kajti obravnave bilateralnih odnosov med avstrijsko in slovensko književnostjo v takem obsegu in z ambicijo obseči čas od začetkov do današnjega trenutka – izvzemajoč maloštevilne obravnave bodisi v okviru književnosti nekdanje Jugoslavije, koroške problematike ali številnih antologij, med njimi je tudi še sveža *Literatura brez meja* – v slovenskem literarnoznanstvenem prostoru še ni bilo zaslediti. – Že sam naslov in obseg vsekakor napovedujeta poglobljeno branje, vendar pa – kot beremo v predgovoru urednikov (in na spletni strani založbe Turia und Kant)¹ – noče podati sklenjene podobe omenjene problematike. In res, ta je glede na večstoletno sobivanje narodov nedvomno izjemno obsežna in je nikakor ni mogoče celovito zaobseči na (le) dobrih štiristo straneh, kar priznavata tudi urednika. Vendar pa *Zur Geschichte* kljub temu podaja zelo jasen odgovor na to, kakšni so bili (in so) avstrijsko-slovenski (ne le) literarni odnosi od začetkov (literarnih besedil) do dandanes, pač v smislu ideje – kot sporoča naslov same razstave – o stalnem nastajanju novih in novih mostov, še raje pa prelomov med narodoma in njunima književnostma. *Zur* iz naslova torej stoji na pravem mestu – tudi zato, ker se zbornik ne ukvarja le z literarnimi odnosi v ožjem pomenu besede, temveč največkrat s širšo kulturno, politično, gospodarsko, družbeno ipd. problematiko.

Literarne odnose avtorji zamejijo časovno; razumljivo je, da lahko o obstoju 'pravih' odnosov med narodoma (in njunima književnostma) govorimo šele tedaj, ko se začne njun obstoj v modernem pomenu besede, tj. v 19. stoletju, ko pride do ustrezne stopnje razvoja na družbenem, političnem, kulturnem in nenazadnje literarnem področju. Zato *K zgodovini*

¹ Tj. <http://www.turia.at/titel/slolit.html>.

obravnava procese v 19. in 20. stoletju, tri uvodne razprave posežejo v področje predzgodovine teh odnosov, zaključni govor Nika Grafenauerja k Prešernovi nagradi 1998 pa očitno že napoveduje ali vsaj kaže na prihodnje. Pri tem literatura pogosto ostaja kot predmet razpravljanja v drugotni vlogi, v ospredje vstopajo druge teme, kot na primer v uvodnem prispevku Petra Vodopivca *Osnovne značilnosti slovenske zgodovine in avstrijsko-slovenski stiki od 18. do 20. stoletja* o prostoru Srednje Evrope in habsburške monarhije, ki da naj bi omogočal tudi obstoj (socialno) šibkeje strukturiranih skupin, tj. Slovencev – kljub izraziti prehodnosti ozemlja in nezavidljivemu gospodarskem položaju se razvijejo značilni avtostereotipi, avtor jih imenuje miti, o proletarskem ljudstvu, o jeziku in samostojnosti. Književnost je v ozadju tudi v razpravi *Zgodovinarji v Ljubljani* Monike Stromberger, ki predstavlja položaj v kranjskem glavnem mestu konec 19. stoletja z vidika nacionalnega vprašanja (tu pa imajo odločilno vlogo tudi zgodovinarji), pri tem poudarja vlogo Ljubljane kot nespornega (kulturnega, znanstvenega ...) središča ne le Kranjske, temveč tudi slovenstva, kar se kaže tudi z zahtevo po lastni univerzi. – Spet drugod je sicer govor o literaturi, vendar se ta le deloma dotika naslovne tematike, bilateralnih odnosov; tako npr. Mirana Hladnika *Prežihov Voranc – žanrski avtor*, ki odpira problematiko Voranca kot pisca kmečke povesti in vojnega romana, skratka žanrskega avtorja, čeprav ga je publicistika doslej sprejemala in vrednotila skoraj izključno z dveh gledišč, kot koroškega ali kot socialnorealističnega pisatelja.

Še prej pa nam zbornik postreže s predgovorom urednikov, Andreasa Brandtnerja in Wernerja Michlerja, napovedujoč dva uvodna prispevka, ki bralca vpeljeta v širši zgodovinski prostor, kjer je stikov med narodoma največ, tj. na področje nekdanje habsburške monarhije. Poleg Vodopivčeve razprave spada sem še *Nacionalne zgodovinske podobe in stereotipi med (nemškimi) Avstrijci in Slovenci* Arnolda Suppana, ki popisuje in z ustreznim orisom spreminjajočih se socialnih, gospodarskih, kulturnih, politično-ideoloških, vojaških idr. dejavnikov pojasnjuje zgodovino heterostereotipov med narodoma od konca 19. stoletja do danes – brez dvoma torej izrazito imagološka problematika.

Uvodnega značaja naj bi bili tudi razpravi *K filološki fazi oblikovanja slovenske nacije* Katje Sturm – Schnabl, ki je nekakšen pregled oblikovanja slovenskega knjižnega jezika – tega avtorica pojmuje kot enega bistvenih elementov nacionalne istovetnosti, zato gre tudi za pregled oblikovanja le-te – od Brižinskih spomenikov do Prešerna, in Wolfganga Neuberja *Noli acria / In acri alo* o Valvasorjevem polihistoriskem humanistično-baročnem delu (v veliki meri obravnavanem tekstnokritično), ki pa ostajata ob robu in pravzaprav ne razrešujeta bistvenih vprašanj, napovedanih v samem naslovu zbornika. – Nekoliko prese- netljivo sta urednika v zbornik uvrstila tudi dobro znano Cankarjevo predavanje iz l. 1908, *Trubar in Trubarjeve slavnosti* iz 25. zvezka njegovih *Zbranih del*. V prevodu Erwina Köstlerja Cankar skicira temeljne poteze družbene in politične razdvojenosti na slovenskem prostoru konec 19. stoletja, ki pa imajo, kot o tem naslov, svoje korenine že globoko v preteklosti.

V osrednjem delu obsežne izdaje je pred bralca postavljena vrsta najrazličnejših razprav, nanizanih v kronološkem zapovrstju, sicer pa večinoma brez kakšne tesnejše medsebojne povezave. Kolikor ta – prek meja kronologije – obstaja, je največkrat vsebinska. Naj omenimo le Handkeja. O njegovi recepciji Slovenije kot mitični deželi, upoštevajoč ga zlasti kot javno osebo in ne le literata, razpravlja v svojem prispevku Neva Šlibar. Handkejeva *Ponovitev* odpira vprašanja, ki se jih dotika Karl Wagner, zlasti z vidika geopolitike kot enega bistvenih gledišč slovenstva in obenem pojmovanja *Ponovitve* kot epa. Podobna osebnost je Anastasius Grün, znan tudi kot grof Auersperg. Z njim se ukvarjata Anton Janko, opozarjajoč na Grünov razdvojeni položaj v območju

avstrijsko-slovenskih literarnih odnosov (njegova politična stališča se zdijo v nasprotju s kulturnimi zaslugami za Slovence), in Dietmar Scharmitzer, ki je zbral, uredil in ustrezno opremil osem od tridesetih še neobjavljenih pisem Karla Dežmana Grünu. Odlomke iz spominov in zapisov Josipa Vošnjaka, Frana Šukljeta in Ivana Šušteršiča, vstavljene v ustrezni širši srednjeevropski kontekst, objavlja tudi Igor Grdina v *Slovenskih spominih na včerajšnji svet*.

Bržkone najobsežnejša – glede na sam naslov publikacije pa vsekakor reprezentativna – je študija *Literarni tekst in nacionalno-kulturna diferenca*, s podnaslovom *Slovenstvo in nemštvo v Mencingerjevem Vetrogončiču (1860)*; v njej Marko Juvan pazljivo analizira oba pojma in ju tesno povezuje s sočasnim političnim, sociolingvističnim, družbenim (tradicija meščanstva, problematika šolstva), literarnoprogramskim in avtorskim kontekstom.

Izrazitega primerjalnega značaja – obe primerjata dva (nemško govoreča) posameznika – pa sta razpravi avstrijskih kolegov *Edward Samhaber in Karl Bienstein. Nemška nacionalista v avstrijsko-slovenskem nacionalnem konfliktu* Andreasa Brandtnerja in *Josef Friedrich Perkonig in Hans Steinacher. Karieri od koroškega plebiscita do tretjega rajha* Karin Gradwohl – Schlacher. Nizanje usod in nazorov posameznikov, upoštevajoč tudi pogled Slovencev sodobnikov nanje, še odkriteje kaže na muhavost v odnosu Slovencev do Avstrijcev posameznikov. Razmerje do njih nikakor ni nujno premosorazmerno z njihovimi zaslugami 'za slovenstvo' (v mislih imam predvsem tiste s kulturno-literarnega in pa literarno-prevodnega področja); na to opozarja že Janko v zvezi s Samhaberjem.

Na koncu omenimo še preostale avtorje, ki s svojimi razpravami bogatijo (zdi se da vedno nedokončani) mozaik pogledov na bilateralne odnose; Werner Michler v *Nemcih na Kranjskem* pojasnjuje spremembo v avstrijskem odnosu do slovenske literature, ki se dogodi v drugi polovici 19. stoletja, z recepcijo avstrijske dramatike na Slovenskem od 1867 do 1945 se ukvarja Katja Mihurko – Poniž, o položaju sodobne slovenske književnosti na Koroškem v zvezi s Florjanom Lipušem pa razpravlja Johann Strutz, s *Cankarjem na Dunaju* pa France Bernik oriše pomen in posledice Cankarjevega bivanja na Dunaju in tamkajšnjega srečevanja s sodobno evropsko (avstrijsko) literaturo na njegov opus. – Na koncu zbornika sta obsežno imensko kazalo in osnovni podatki o sodelujočih.

* * *

Vsekakor torej široka in dokaj pestra bera, ki obsega tudi najbolj oddaljene časovne in prostorske odseke (spomnimo se npr. Neuberja), ne da bi želela ustvariti pregledno in sistematično zgodovino dvostranskih odnosov. Vendar sta urednika Brandtner in Michler opravila svoje – brez dvoma obsežno in naporno – delo uspešno; toliko vsebinsko-metodološko skoraj nezdržljivih razprav sta uspela zbrati v zbornik pod enoten naslov in pri tem vsaj deloma ustvarila preglednost in sistematičnost. *Zur Geschichte* se ukvarja z zgodovinsko in kulturološko relevantnimi temami in nenazadnje z literarnovedno problematiko v ožjem pomenu besede, res pa je, da je te verjetno še najmanj. To ustvarja sicer manj pregledno, a zaradi časovne zaporednosti dovolj razvidno paleto avstrijsko-slovenskih odnosov, njihove prepletenosti in medsebojne odvisnosti, z glavnim poudarkom na današnjem slovenskem etničnem prostoru, medtem ko so avstrijski avtorji, dela in njih recepcija na Slovenskem ostali v glavnem izven zbornika in še čakajo na podroben znanstveni pregled.

Pomembna pa je še ena večplastnost *K zgodovini*: je pravzaprav multidisciplinarni projekt slovenistov, nemcistov, zgodovinarjev in komparativistov. Slednjih bi glede na naravo zbornika morda pričakovali več, posebej še tistih z ljubljanske filozofske fakultete, katerih besedil v zborniku – žal – sploh ni zaslediti.

V splošnem je seveda treba upoštevati tudi to, da je delo namenjeno v prvi vrsti avstrijski javnosti, čeprav izdan ob slovenski različici – če jo lahko tako imenujemo – razstave, v Nuku. Dejstvo je nedvomno finančnega značaja,² ima pa tudi številne stranske, za slovenskega bralca manj ugodne posledice. Ni torej nič čudnega, če tako v razpravi Mire Miladinović – Zalaznik o recepciji Prešerna v 19. stoletju na nemškem govornem prostoru beremo nekaj povsem osnovnih podatkov iz Prešernovega življenjepisa in opusa. Ob tem: o Prešerenu, natančneje njegovi Zdravljici, piše tudi Klaus – Detlef Olof v razpravi *Prevodne opombe k tekstologiji 'Zdravljice' Franceta Prešerna*. Videti je, da je Prešeren večkrat središčni element med sicer le slabo povezanimi razpravami, kar nenazadnje potrjuje tudi imensko kazalo – kako tudi ne, saj mu gre v slovenski književnosti in na področju izoblikovanja pojma 'slovenstvo' nedvomno, če ne že vodilno, pa gotovo eno najpomembnejših mest.

Kljub temu pa je potrebno opozoriti na vsaj eno bistveno in že na prvi pogled razvidno pomanjkljivost *K zgodovini*. To so slovenski prevodi povzetkov, ki variirajo od (zgolj) pravopisne nepravilnosti, stilistične nedodelanosti do skoraj povsem nerazumljivih delov – ti zborniku in njegovim avtorjem gotovo niso v ponos. Tudi nemška besedila niso brez spodrseljajev – a o tem sam ne morem podati povsem relevantne sodbe.

K zgodovini avstrijsko-slovenskih literarnih odnosov deluje razrahljano, a le tako lahko uspešno obvladuje široko področje in sočasno odpira nova vprašanja na tem brez dvoma obsežnem, takorekoč neobvladljivem področju. S slovensko-avstrijskim (zanimivo je, da se ta zloženka niti enkrat ne pojavi na štiristo petnajstih straneh: vedno gre za avstrijsko-slovenske odnose, kar je vsekakor zanimivo dejstvo) sodelovanjem pa je zbornik nedvomno simbol novega, morda drugačnega, poglavja v odnosih med narodoma. Ti so se v preteklih stoletjih spreminjali od podložnih do sovražno podcenjujočih (in to na vseh področjih družbenega življenja), s slovensko samostojnostjo pa je morda nastalo »novo prijateljsko sosedstvo«,³ kot optimistično zapiše Suppan. To pa je že drugo vprašanje.

Peter Jurgec
Ljubljana

² Irena Samide, Podobe o sebi in drugih, *Razgledi* VII/24 (23. 12. 1998), 19–20.

³ Str. 38.